

HEROLD VIRÁG

MEGKÉRDŐJELEZNI A MEGKÉRDŐJELEZHETELENT? — A PRAGMATICA SANCTIO ÉRTELMEZÉSE A DEÁK–LUSTKANDL VITA TÜKRÉBEN

Absztrakt

A Deák–Lustkandl polémia Magyarországon a 19. század legfontosabb közjogi disputájának tekinthető, hiszen a mai napig releváns témákról szólt és megváltoztatta sokak gondolkodását a Pragmatica Sanctioval kapcsolatban. Emellett további viták katalizátoraként is szolgált és hatalmas lépést jelentett a húsvéti cikkhez és ezzel összefüggésben a kiegyezéshez vezető úton. A vita a lezajlásakor nagy port kavart, szinte minden korabeli újságban jelentek meg róla cikkek és értekezések, azonban az elmúlt néhány évben a témáról folyó diskurzus elapadt. A vitában Lustkandl legfontosabb érve az volt, hogy Magyarországon a Pragmatica Sanctio nem törvényként, hanem birodalmi határozatként került elfogadásra és változtatás nélkül került be az osztrák 1713-as határozat a magyar jogrendbe. Ezen álláspont, ha igaznak bizonyulna, akkor az aláásná mind Magyarország önállóságát, mind az ezeréves történelmi alkotmányt, ezzel egyidőben pedig reáluniót hozna létre a két ország között. Lustkandl ezzel lényegében elvetette a fennálló közjogi rendszert. Erre reagált híres művében Deák Ferenc

Kulcsszavak: jogtörténet; Deák–Lustkandl vita; Pragmatica Sanctio; közjog

BEVEZETÉS

A Pragmatica Sanctio 1723-as elfogadása után általános megegyezés volt arról, hogy a Pragmatica Sanctiot a magyar rendi gyűlésen a rendek a királlyal együtt törvényként fogadták el. A rendelkezés jogalapja és törvényi volta sokáig megkérdőjelezhetetlen volt a jogtudósok számára, azonban egy osztrák professzor Wenzel Lustkandl 1863-ban megjelentetett egy művet, amiben hosszasan taglalta azt, hogy a magyar Pragmatica Sanctio ugyanúgy birodalmi határozatként lett elfogadva, mint az osztrák változat. Ez a korábban még soha fel nem merült vélemény radikálisan eltérő álláspontot képviselt bármilyen korábbi gondolattól és hatalmas közfelháborodást váltott ki. Ennek hatására Deák Ferenc, az elismert államférfi és jogász vitába szállt Lustkandl érveivel és új nézőpontból közelítette meg a százötven évvel korábbi törvényt. Deák érvei nagyban hozzájárultak a magyar Pragmatica Sanctio máig elfogadott értelmezésének megszilárdításához a jogtudomány körében.

A Deák–Lustkandl vita az 1860-as évek legfontosabb közjogi vitája volt, hiszen a Pragmatica Sanctio túl is a mai napig releváns témákról szólt, így további viták katalizátoraként is szolgált és hatalmas lépést jelentett a húsvéti cikkhez és ezzel összefüggésben a kiegyezéshez vezető úton. Az osztrák tanár, Wenzel Lustkandl műve a „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage” 1863-ban jelent meg, erre Deák válasza 1865-ben érkezett „Adalékok a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára” címmel. Ezen vita a lefolyásakor nagy port kavart, a szakirodalom sokáig élénken foglalkozott vele, de a téma az utóbbi időben elsikkadt. Írásom apropója a Pragmatica Sanctioról alkotott lustkandli gondolatok újdonsága, hiszen ilyen markáns és egyben novumnak számító véleményre a jogtörténet tekintetében még sohasem volt példa.

1. A DEÁK–LUSTKANDL VITA

A vitával legutóbb Máthé Gábor foglalkozott, legjelentősebb cikke 2007-ben jelent meg a Jogtörténeti szemle folyóiratban, ebben kifejtette, hogy a polémia négy fontos témát feszegetett, ezek a szabad királyválasztás, az 1848-as törvények alkotmányellenessége, a reálunió vagy perszonálunió kérdésköre és végül a legérdekesebb pontként a Pragmatica Sanctio voltak. Meglátása szerint „az osztrák szélsőséges közjogi álláspont az volt, hogy a magyar koronataromány semmivel sem bírt több jogot, mint az örökös országokkal és tartományokkal fennálló, s a sanctio pragmaticával kapcsolatos egyesülés. Ebből következik - így folytatódik az osztrák vitapartner állítása - hogy a király eskü alatt ígérte, hogy minden alattvalót kényszeríteni fog arra, hogy a törvényeket, azaz az országok egyesülését megtartsák. Ha tehát az uralkodó nem írhat alá semminemű

törvényt, ami az egyesülés ellen szól (der begründeten union mit den Ländern feindlich entgegen stellt), akkor a Magyarországgal egyesült országok hozzájárulása nélkül pl. az uralkodó (I. Ferenc József) hitlevéllel sem erősíthetné meg az 1848. évi törvényjavaslatokat a többi örökös tartományok képviselőinek hozzájárulása nélkül. [...] Vagyis ezekből az állításokból logikusan következik-e az, hogy a magyar nemzet és a király egykor teljes törvényhozási joggal bírtak ugyan, de világosan és határozottan lemondottak eme jogról, s átruházták vagy megosztották e jogukat más országokkal, különösen az osztrák tartományokkal? Közismert, hogy a pragmática sanctióban a nemzet kikötötte jogainak sérthetlenségét, s kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, hangsúlyozva, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartományok módja szerint, hanem magának az országnak saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon”. Ebből pedig vitathatatlanul következik, hogy az ország szabadságának sérthetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, s így alkotmányos önállóságát semmi más országnak nem engedte át. Ezért tehát Lustkandl úr tétele, nevezetesen az, hogy a császár az osztrák tartományok beleegyezése nélkül nem jogosított Magyarországot törvényeinek elismerésére, olyan helytelenség, mintha a magyarok azt vitatnák, hogy a sanctio pragmática szerint Magyarország királya az osztrák tartományokban addig abszolút hatalommal gyakorolt fejedelmi jogainak bármely részéről nem mondhatott volna le Magyarországot beleegyezése nélkül.”¹

Elsőként a szabad királyválasztás kérdése jelent meg a vitapartnerek műveiben. Lustkandl sokat támadott álláspontja szerint 1526 előtt nem létezett a szabad királyválasztás intézménye. Az Árpád-házban az elhunyt királyok akarata szerinti személy vagy az uralkodócsaládban legközelebbi életben lévő rokon került a trónra. A Vegyes házakhoz tartozóknál az elhunyt uralkodók özvegyeit a folyamatos háborús helyzet miatt új házasságra léptették szomszédos országok királyaival, mindezt a lehetséges perszónáluniók létrehozásának reményében tették. Ez a két uralkodóház felölelte a Lustkandl által említett 1000-tól 1526-ig terjedő időintervallumot. Ezekre a súlyos vádakra érkezett Deák válasza, amelyben történészek munkái által próbálta alátámasztani a szabad királyválasztás joggyakorlatát egészen 1686-ig. Több trónutódlást is leírt példaként, azonban én Luxemburgi Zsigmond példáján keresztül szeretném szemléltetni az elméletét. Deák azzal érvelt, hogy Zsigmondot a trónutódlási sorban többen is megelőzték, például Nagy Lajos lánya Hedvig, azonban mégis ő lett az uralkodó, ezáltal Deák szerint a szabad királyválasztás érvényesült. Álláspontom szerint ez az elgondolás téves, hiszen Mária királynő mellé a bárók, főurak uralkodásra alkalmas férjet szerettek volna találni. Tökéletes jelölt volt erre Zsigmond, hiszen egy befolyásos európai uralkodóház sarjaként a német-római császári trón várományosa volt, amire a bárók nagy hatalmi törekvéseik eszközeként tekintettek. Valójában a szabad királyválasztás azért nem valósult meg soha, mert különböző külső, belső erők mindig a saját jelöltjeiket szerették volna a trónra juttatni. Másik példa I. Ferdinánd hatalomra jutása volt. I. Ferdinánd nem II. Ulászló jogán, és nem is az Árpád-ház jogával lett király, hanem a rendek választása által. Ő maga is elismerte megválasztásának tényét az 1527-ben Magyarország rendjeihez címzett levelében, amire hivatkozott Deák is, mert I. Ferdinánd kijelentette, hogy őt az országgyűlés „komoly s érett megfontolás után szabadon és önként Magyarország igaz és törvényes királyának megválasztotta.”²

Mindezen érvek alapján a történeti tényeket megvizsgálva a vita e pontján egyértelműen Lustkandlnak volt igaza, hiszen a dinasztiki fennállása alatt monarchia volt az államforma és csak különleges esetekben választottak uralkodót például a királyi házak magvaszakadásakor, azonban ekkor sem lehet beszélni szabad királyválasztásról. Ezt alátámasztotta a könyvében Erdélyi László is, aki a következőket írta: „Szabad királyválasztás nem volt soha. Örökösrel nem törődő királyválasztás kettő volt. Az egyik királyválasztás csak két háborúval és idegen zsoldos hadsereggel sikerült, a másik mohácsi vésszé tette a mohácsi csatát.”³

A második témakör az 1848-as törvények alkotmányellenessége volt. Az 1848-as törvények elfogadása a reformkor legfontosabb közjogi eredménye volt. A törvény biztosította az ország nemzeti függetlenségét a független felelős magyar kormány által. Döntöttek az országgyűlés évenkénti összehívásáról, amelyen az ország éves költségvetése megszavazásra került. Bevezették a kötelező miniszteri ellenjegyzést is. A törvény egy másik része a polgári átalakulást segítette elő, ennek eszközei a földesúri szolgáltatások eltörlése, az ősiség és az úriszék megszüntetése és a jobbágyfelszabadítás voltak. Fontos eredmények voltak továbbá a közteherviselés bevezetése, a cenzúra eltörlése, valamint a választójog kiszélesítése. Az áprilisi törvények megteremtették a polgári nemzetállam alapjait, és elindították azt a folyamatot, aminek befejezéséért, a kiegyezésért munkálkodott Deák Ferenc is.

¹ MÁTHÉ Gábor: Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák—Lustkandl vitához, in *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. szám, 58-59.

² MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány, in *Századok*, 2023/3. szám 505.

³ ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* 1926, Szeged.

Az 1960-70-es években elterjedt az a téves megállapítás, amit Johannes Perthaler jogtudós és az 1861-es birodalmi alkotmány kimunkálója is képviselt, hogy Lustkandl a „Verwirkungstheorie”-t (a jogelvesztés vagy jogeljátszás teóriáját) képviselte 48-as álláspontjában. Lustkandl könyvében szó szerint kifejtette: „Elveszíthették-e a magyarok a forradalom vagy az 1848-as törvények miatt a jogaikat? Nem állok a jogvesztés elmélet pártján. Ugyanúgy, ahogy Magyarország nem vesztette el az ősi jogait, úgy más országok sem vehetik el a Birodalom régóta fennálló jogait.”⁴ Deák erre vonatkozó megjegyzései alátámasztották a gondolat pontatlanságát: „Ha L. úr azok közé tartoznék, kik Magyarország ellenében az alkotmányvesztés elméletét állítják fel, s nem tagadják ugyan, hogy Magyarországnak volt alkotmányos önállása, voltak törvényes jogai, hanem azt mondják, hogy a nemzet azokat elvesztette s többé vissza nem követelheti, nem feleltünk volna munkájára, mert azzal, aki a törvényes jog ellenében a fegyverre hivatkozik, mint jogalapra, vitatkozni nem lehet. De L. úr nem osztja e nézetet, s munkája kezdetén tiltakozik az alkotmányvesztés elmélete ellen. Azonban ő is azon végcélhoz akar jutni, melyhez az alkotmányvesztés elmélete vezet: Magyarország alkotmányos önállásának és jogainak megtagadásához, s e ezért az által véli elérhetőnek, ha tényeket forgat el, a törvényeket kénye szerint magyarázza, az idézett törvények szövegében olvassa a sorok közt, ami ott nincs, ami pedig a sorokban van, azt saját elmélete szerint értelmezi; szóval: nem saját nézeteit alkalmazza az adatokhoz, hanem az adatokat idomítja nézeteihez. Ily módon igyekszik a magyar közjogból mindazt, aminek létezését nem szereti, elvitatni s kiforgatni. Az alkotmányvesztés elmélete a magyar közjognak múltját érintetlenül hagyja, csak a jelent támadja meg, hogy a jövőnek tabula rasát csináljon. L. úr a múltat is meg akarja semmisíteni, hogy ez által jogalapot készítsen azoknak, kik a jövőt saját elméletök szerint akarják így is alakítani. Egyik szemközt állva nyíltan, a másik oldalt kerülve támad, de céljuk ugyanaz.”⁵ A régebbi irodalom ezt a kérdést helyesen tisztázta: „Ezekben az években a jog elméletén kívül egy másik irányzat is került felszínre, ti. az, mely a Magyarország és Ausztria közti reáluniót történelmi alapon a magyar közjogból akarta bebizonyítani. Erre volt célozva Lustkandl Wenzel terjedelmes műve.”⁶

Valójában Lustkandl azt állította, hogy az 1848-as törvények érvénytelenek, mert azokat nem az országgyűlés hozta, hanem a nép kényszerítette ki erőszakkal. Továbbá azzal érvelt, hogy a törvényeket V. Ferdinánd csak magára nézve tekintette kötelező érvényűnek, mert örökösöket nem nevezett meg és a trónöröklésre jogosultakat nem hallgatta meg. Lustkandl álláspontjával egyetértett Szentiványi Vince, a hétszemélyes tábla bírója, aki röpirataiban tagadta a törvények formai érvényességét. Hasonlóan vélekedett Török János, az MTA tagja és Ambrózy Lajos sédeni báró is, ők a jogfolytonosság szempontjából vonták kétségbe a törvényeket.⁷ Ennek ellentétéleként a törvényeket Deák művében hosszasan méltatta, hiszen ezeknek köszönhetően valósult meg a polgári átalakulás Magyarországon. A reformkor legfontosabb közjogi eredményét, azonban nem a nép kényszerítette rá az uralkodóra, hanem közösen fogadták el, mert az uralkodó is felismerte, hogy az ország fellendüléséhez szükség volt a feudális maradványok elhagyására.

Ahhoz, hogy mélyebben megértsük Lustkandl és Deák gondolkodásának háttérét és a vitájuk mögött húzódó összetett ideológiai rendszert, fontos kitérni azokra a történelmi és politikai tényezőkre, amelyek meghatározták az ország helyzetét és a két vitapartner véleményét. Magyarország az 1860-as években az európai politikai térben és a Habsburg Birodalom keretein belül is jelentős változásokon ment keresztül. Az abszolutista hatalommal szembeni ellenállás, a nemzeti identitás erősödése, a polgári szabadságjogok megteremtésének igénye és a centralizált hatalom elleni tiltakozás egyaránt meghatározta Deák gondolkodását és a magyar közvélemény álláspontját. A cenzúra eltörlésével a korabeli sajtó hatalmas szerepet játszott a politikai nézetek formálásában, emellett hozzájárult a két fél közötti diskurzus megteremtéséhez.

Lustkandl fő álláspontja az volt a reálunió vagy perszónalunió kapcsán, hogy Magyarország államjogi önállással és szuverenitással nem bírt, hiszen saját törvényei és közjoga szerint is reálunióban volt Ausztriával. Annyiban tér el a reálunió a perszónaluniótól, hogy az előbbiben az állami ügyek egy része is közös, míg az utóbbiban az államok megőrzik szuverenitásukat. Műve végén azt a konklúziót is levonta, hogy az osztrák tartományok a Pragmatica Sanctio szerint összm monarchiát képeztek, amelynek Magyarország csak egy speciális része volt, vagyis Magyarországot valóságos osztrák provinciának tartotta. „Valójában az 1723-as törvény az 1713-as rendelkezés magyar jogi formába öntött változata. [...] A reálunió létét jobban bizonyítja

⁴ Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage*, 1863, Wilhelm Braumüller, Bécs.

⁵ DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* 1865, A Budapesti Szemle, Pest.

⁶ FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József*, 1903, Magyar Történelmi Társaság, Budapest, GALÁNTAI József, Osztrák-magyar egyezkedés, in *Századok*, 1967/ 6. szám, 1276.

⁷ DEÁK Ágnes: Kiegyenlítési program-kovácsaink, in *Századok*, 2005 /721. szám.

az 1723-as dokumentum, mint az osztrák, hiszen az már nem csak az örökösödésről szól, hanem kifejti a reálunió létrehozásának szükségességét is. [...] 1715-ben a magyarok elfogadták a politikai, katonai és gazdasági rendszer kialakításáról szóló 59. törvénycikket, amelyre az 1723-as törvény ünnepélyes előszavában is hivatkoztak, ezzel is megerősítve a reáluniós törekvésüket.”⁸ Lustkandl Magyarország államjogi törvényeiből, jogtörténeti alapon akarta Magyarország függetlenségének hiányát, vagyis az Ausztriával való reáluniót bebizonyítani.⁹ Talán ezen nézete miatt háborodott fel a közvélemény annyira a művén, hiszen ez a magyar nemzeti szuverenitás földbe tiprását jelentette.

Deák ezen pont megcáfolásaképp kifejtette, hogy perszonáluniónál szorosabb kapcsolat nem alakult ki az országok között, azonban nem utasította el annak lehetőségét, hogy később szorosabbra fűződjenek a kapcsolatok. Véleményem szerint, ha Lustkandl nem állította volna azt, hogy a reálunió állandósult a két ország között, akkor a vita kimenetele teljesen más lett volna és Deák is igazat adott volna neki a szorosabb együttműködésre irányuló tevékenységek megvalósulása miatt. „Ha Lustkandl csak azt írta volna, hogy mióta Magyarország Ausztriával a Habsburgi ház alatt együtt áll, gyakran mutatkozott törekvés a szorosabb reálunióra, hogy azon hosszú háborúk alatt, melyek egy érdekért egyesült erővel valának folytatva, elkerülhetetlenek voltak oly viszonyos érintkezések, melyek a personal-unió határán túl mentek, s hogy a birodalom minden részeinek érdekében jövőre is szükséges a personal-uniónál szorosabb kapcsolat, ha – mondjuk – ezeket írta volna, ...akkor könyve egészen más munka lett volna... Ily munkára valószínűleg Deák sem írt volna észrevételeket...”¹⁰

Állaspontom szerint Deáknak volt igaza, az országgyűlés önálló döntéshozói hatásköre és a belügyi autonómia miatt. Frideczky is hasonlóan vélekedett, szerinte „Deák programja az 1861-es jogvédő program alaposabb kifejtése volt, az országgyűlés illetékességét hangsúlyozta a haszonbér, a katonai és a pénzügyek, valamint a kereskedelem felett.”¹¹ Azonban Lustkandlnak részben igazat adok abban, hogy voltak időszakok, amikor a két ország együttműködése magasabb szintre lépett a perszonálunióban megszokotthoz képest, abban viszont tévedett, hogy ez az állapot bármikor állandósult volna. Ezen pont kapcsán azonban megoszlanak a vélemények.

2. PRAGMATICA SANCTIO

A 18. századi alkotmányfejlődést alapjaiban változtatta meg az, hogy az uralkodó és a rendek egyaránt kompromisszumokra törekedtek a céljaik elérésének érdekében. A király igyekezett a Habsburg-ház megerősítésére és kiterjesztésére, amiért cserébe a rendi privilégiumok biztosítását ígerte.¹² A monarchia bázisa az osztrák örökös tartományok birtoklása volt, a magyar országgyűlés 1687. évi döntése alapján a Szent Korona országai (Magyarország, Erdély, Horvátország) örökös tartományként a dinasztia részévé váltak, de kívülálló monarchiaként irányították őket. „Az újabb alkotmánymódosítás előzményeként a spanyol örökösödési háború és az azzal kapcsolatos osztrák örökösödési igények érvényesítése jelölhető meg. A Habsburg-házon belül megállapodással kívánták szabályozni a további örökösödést. Lipót két fiával kölcsönös örökösödési szerződést kötött. 1703. szeptember 12-én az egyelőre titokban tartott pactum mutuae cessionis et successionisban I. Lipót fiával, Józseffel annak testvére, Károly és utódai javára lemondtak a spanyol tartományokat illető örökösödési jogról, ami újrainyitotta az újabb spanyol ág megalapozását bár csupán egy vitatott jogigény keretében vitatott jogigény képletében. A megállapodás értelmében a császári cím és az örökös tartományok Józsefet és utódait illették. A Habsburg tartományok feltétlen egyben tartása érdekében a szerződés intézményesítette a leányági örökösödést is.”¹³ Ezzel szemben a korábbi, 1715. évi III. törvénycikk kimondta, hogy a nőági öröklés Magyarországra nem terjed ki. („A császári és királyi szent felség kegyelmesen úgy határozott, hogy a közvetlenül előbb jelzett második cikkelybe most beigtatott jóságos hitlevelének tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást irányadónak kell tekinteni s ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó finemüeknek magva szakad, a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és rendeknek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.”)¹⁴

⁸ LUSTKANDL, *i.m.* 226.

⁹ BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* 1903, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.

¹⁰ *Pesti Napló* 1865/4088. szám 1.

¹¹ FRIDECZKY Frigyes: Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek, in *Valóság*, 2002/1. szám, 110.

¹² SZEKFŰ Gyula: A közjogi kompromisszum, in *Magyar történet* 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 317-318.

¹³ MEZEY *i.m.* 502-503.

¹⁴ 1715. évi III. törvénycikk bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől

A Pragmatica Sanctio az első Habsburg alaptörvénynek tekinthető, mert ez hozta létre a jogi kapcsolatot a birodalomrészek között. Az 1713. évi Pragmatica Sanctio fő eleme a tartományok egyesülése és a monarchikus unió szétválaszthatatlansága volt, ennek feltétele a közös uralkodó személye és a trón egységes öröklése a férfiág elsőszülöttségi rendjével, mindez kiegészülve az utolsó férfi uralkodó lányának és leszármazottainak öröklési jogával. Fiúutód hiányában az 1717-ben született Mária Terézia lett a trónvárományos, aminek következtében napirendre került a nőági örökösödés elfogadtatása, amihez az uralkodónak a tartományok és országok támogatására volt szüksége. III. Károly 1712-ben a magyar országgyűlés előtt esküt tett, a fiág kihalása esetére a szabad királyválasztás visszatérését garantálta. Az ebben évben ülésező horvát tartománygyűlés már foglalkozott a nőági örökösödéssel, majd az uralkodó tárgyalásokat kezdeményezett. A magyarok a támogatásukat olyan szigorú feltételekhez kötötték, melynek következtében III. Károly a titkos tanácsosainak javaslatára nyilvánosságra hozta 1713-ban a Pragmatica Sanctiot. Az elkövetkezendő években minden tartományban az országgyűlés elé terjesztették a Pragmatica Sanctiot a nőági örökösödés elismerése érdekében. Ezen törvény magyarországi elfogadásának előfeltétele volt III. Károly kompromisszumos belpolitikája, aminek elemei a közigazgatás átszervezése, az országgyűlési állandó bizottságok kinevezése és a magyar állandó hadsereg felállítása voltak. A magyar nemesi társadalom szimpátiáját elnyerő intézkedések megalapozták az országgyűlés viszonyát a javaslatokhoz. Az uralkodó védelmi kötelezettséget vállalt, amiért cserébe a magyar Pragmatica Sanctio szövege szöveghű részleteket tartalmazott az osztrákból, amihez az uralkodó kifejezetten ragaszkodott.¹⁵

1722-ben a kérdés már nem az volt, hogy elfogadják-e a nőági örökösödést, hanem hogy mit kérjenek a rendek cserébe ezért a jelentős közjogi engedményért?¹⁶ A rendek jogai közül a legtöbb vitát a szabad választás jogának feladása jelentette, azonban az 1687. évi végzésekben a fiúági örökösödés elfogadásával valójában már lemondtak a szabad királyválasztásról. Mindezek ellenére a rendek kijelentették, hogy a nőági örökösödés elfogadása a rendek szabad akaratával történt, azaz a szabad választás jogának korlátozását a rendek éppen szabad döntési jogukkal élve érték el és ezen jogot csak felfüggesztették, amíg a nőág ki nem hal, de nem mondtak le róla véglegesen. A Pragmatica Sanctio becikkelyezésének egyik alapfeltétele volt a magyar rendi alkotmány megerősítése, ezért az uralkodó kijelentette, hogy az országban szokásos rend szerint fog uralkodni és más országok szokásait be nem hozza. Fontos leszögezni, hogy a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul kifejezés az örökösödés birtoklásra vonatkozott, nem pedig a magyar alkotmányos rend felszámolására. Az országot az országgyűlés által alkotott törvények, fennálló ősi jogok, szabadságok és előjogok, azaz a rendi alkotmány értelmében kell igazgatni. A magyar rendek a koronázás feltételül megszabták a hitlevél elfogadását és az eskütételt is. A leírtak alapján elmondható, hogy a magyar korona országainak közjogi állásán a Pragmatica Sanctio csak a nőági örökösödés tekintetében módosított, de az ország alkotmányos rendjét nem változtatta meg. A birodalmon belül az osztrák tartományok és Magyarország közjogilag különállóak voltak. Az 1722-23. évi magyar országgyűlés elfogadta a Pragmatica Sanctiot, valamint ennek eredményeként elérte a török támadással szembeni támogatást, a szabad királyválasztási jog fenntartását, valamint elfogadta a feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul irányítandó monarchia lehetőségét.

Ezen törvény elfogadása még évszázadokkal később is éles közjogi vitákat szült, ezek közül a Deák–Lustkandl vita volt a legjelentősebb, hiszen még korábban sosem hallott állításokat fogalmazott meg Lustkandl. A legfontosabb érve az volt, hogy Magyarországon a Pragmatica Sanctio nem törvényként, hanem birodalmi határozatként került elfogadásra és változtatás nélkül került be az osztrák 1713-as határozat a magyar jogrendbe. Ezen álláspont, ha igaznak bizonyult volna, akkor az aláasta volna mind Magyarország önállóságát, mind az ezeréves történelmi alkotmányt, ezzel egyidőben pedig reáluniót hozott volna létre a két ország között. Ha egy idegen ország uralkodója Magyarországon el tudna fogadtatni az országgyűlés beleegyezése nélkül egy olyan határozatot, amellyel ellentétes álláspontot képviselő törvény már hatályban van, az a jogforrási hierarchiát megsemmisítené, az ország a szuverenitását teljes mértékben elveszítené és az alkotmány alapjait is ellentmondana. Lustkandl ezzel lényegében elvetette a fennálló közjogi rendszert, és ezzel aláátmasztotta a már említett reáluniós elméletét, mely alapján Magyarország tényleg valóságos osztrák provinciává válna. Lustkandl szerint az 1713-ban kihirdetett Pragmatica Sanctio megkötésekor magyar és erdélyi főméltóságok is jelen voltak, ezért már ez a Pragmatica Sanctio kötelezővé és elismerté vált Magyarországon. („dass die Pragmatische Sanctio auch für Ungarn und Siebenbürgen in gleicher Weise wie für die übrigen Erbländer mitbegründet, und auch schon das erste Mahl zugleich mit für diese Länder

¹⁵ MEZEY *i.m.* 507.

¹⁶ SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* 1866, Ráth Mór, Pest.

kundgemacht war.”)¹⁷ Mindezek mellett azt is kijelentette, hogy az 1723-as Pragmatica Sanctio pusztán az 1713-as határozat becikkelyezése a magyar jogrendbe.

Deák Ferenc ezt írta a Pragmatica Sanctio és a történeti alkotmány kapcsán Lustkandlnak: „Alkotmányunk történelmi alkotmány, nem egyszerre készült, hanem a nemzet életéből fejlődött ki, s a nemzet szükségéhez és a kor igényeihez képest mind a nemzet jogait, mind a királyi jogokat illetőleg, lényegben és formában, időnként változásokon ment keresztül.”¹⁸ Mezey következőképpen vélekedett erről: „Deák megfogalmazása a magyar történelmi alkotmány időbeli folytonosságára utal, arra az évszázadokat átívelő folyamatra, mely az alkotmányos intézmények képződésének, befogadásának, közmeggyőződésé válásának adott keretet.”¹⁹ Az osztrák–magyar történeti viszony alakulása szempontjából Deák kifejtette, hogy a birodalmat három egymásba kapcsolódó sikeres „szilárdsági próba” reprezentálja. Az első I. Ferdinánd, Magyarország szabadon választott királyának koronázása, amelyet a Habsburg birodalom és a Magyar Királyság szimbiózisával a birodalom tényleges alakulásának tekintett. A második a Pragmatica Sanctio, amely nélkül az uralkodó, VI. Károly halálával a birodalom szétesett volna és végül harmadikként az 1861–65. évi országgyűlések az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás és közös védelem deklarációjából indultak ki, megteremtve a kiegyezés lehetőségét.²⁰ A Pragmatica Sanctio kapcsán kijelentette, hogy az törvényként, az uralkodó és a nép közös akaratából jött létre. Ennek feltétele volt Magyarország állami önállóságának megőrzése. „Magyarország alkotmányos ország volt, melyben törvényt csak a fejedelem és nemzet egyesült akarata alkothatott. Azon családi rendelkezés tehát, melyet a császár önhatalmával megállapított, Magyarországon csak a nemzet egyenes és világos hozzájárulásával válhatott volna törvényné.”²¹ A különbségeket illetően Deák kijelentette, hogy az 1713-as osztrák törvény az elválaszthatatlanságon és a feloszthatatlanságon kívül semmi mást nem foglalt magába, ellentétben az 1723-assal, amely kikötötte azt is, hogy az uralkodónak az ország szokásainak megfelelően kell uralkodnia és más tartományok szokásait nem hozhatja be az országba, illetve azt is, hogy „az ország jogait, törvényeit és szokásait megtartja, területi épségét sértetlenül megőrzi és soha másként uralkodni és kormányozni nem fog, mint az országnak eddig hozott és jövőre országgyűlésileg hozandó törvényei szerint és más tartományok kormányzati módját ide soha be nem hozza.”²² Valójában Deák itt tévedett, mert az 1703. szeptember 12-i titkos családi egyesség kimondta, hogy az uralkodóház alá tartozó országok és tartományok törvényei és szokásai, amennyiben az új öröklési renddel nem ellentétesek, érvényben maradjanak. Ebből következik, hogy az osztrák Pragmatica Sanctio ugyanúgy biztosította az örökös tartományok rendjeinek jogait és szabadságát, mint a magyar, sőt, az egyes tartománygyűléseknek a Pragmatica Sanctiora vonatkozó elfogadási nyilatkozatait vizsgálva láthatjuk, hogy alig van közöttük olyan, amely az illető tartomány jogainak tiszteletben tartását említés nélkül hagyta volna.²³

Az eredet tekintetében Deák azt írta, hogy az 1713-as osztrák Pragmatica Sanctio egy abszolút módon létrejött fejedelmi határozat volt, a magyar pedig alkotmányos úton keletkezett országos törvény. „Az 1713-ban kihirdetett határozatokat a fejedelem ön abszolút hatalmával állapította meg, a magyar sanctio pragmaticát pedig a nemzet országgyűlésileg határozta el s a fejedelem beleegyezésének hozzájárultával emelte törvényné.”²⁴ Mindez alkotmányjogi szempontból a jogforrási hierarchiából vezethető le. Magyar alkotmány alapján az törvény, amit az országgyűlés a megfelelő eljárásban a garanciák mentén elfogad. A magyar Pragmatica Sanctio elfogadásának garanciális szempontja volt a rendelkezések törvénybe iktatása. Az örökösödési rend országgyűlési tárgyalását, a döntések becikkelyezését, a biztosítékok törvényszövegbe foglalását megkövetelte a rendi oldal. Ennek eredményeképpen születtek meg az 1723. évi 1-3. törvénycikk. Alaki értelemben a törvényalkotás alkotmányjogi szempontból nem megkérdőjelezhető, mert kiállta a rendi közjog törvényességi próbáját. Az osztrák Pragmatica Sanctio utólag birodalmi törvényé vált, de az elvitathatatlan, hogy egy abszolút uralkodói döntés eredményeképpen született meg. A leglényegesebb különbség Deák szerint az öröklés terjedelme volt. Szerinte Ausztriában a nőági öröklés korlátlan („und allen übrigen Ihnen”), valójában csak négy ág leszármazóihoz kapcsolódott, míg Magyarországon a három megnevezett ághoz volt kötve és ezek kihalásával a szabad királyválasztás érvényesült volna. Mindezek

¹⁷ LUSTKANDL *i.m.* 227.

¹⁸ DEÁK *i.m.* 89.

¹⁹ MEZEY *i.m.* 502-503.

²⁰ MÁTHÉ Gábor: A köztörténeti alapok folytonossága in *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. szám, 56.

²¹ DEÁK *i.m.* 57.

²² CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*, 1917, Atheneum Kiadó, Budapest.

²³ Uo. 458-460.

²⁴ DEÁK *i.m.* 59.

alapján Deák tévedett, hiszen a terjedelem szempontjából nem volt akkora szakadék, mint azt gondolta. Máthé Gábor a következőket fűzte a vita ezen pontjához: „Lustkandl tézise az, hogy a magyar király és a magyar nemzet törvényhozási joga függ Ausztriától, továbbá a nőágra kiterjesztett öröklési rend a többi örökös tartományban is elfogadott elsőszülöttségi sorrend, tehát ebben osztoznia kellett a magyar Kronlandnak is. Mindez jogi abnormitás – hangsúlyozta Deák. A Pragmatica Sanctióban ugyanis a nemzet kikötötte jogainak sérthetlenségét, kiváltképp a törvényhozási jogban a szupremáciáját, kiemelve, hogy Magyarországon a fejedelem ne a többi tartomány módja szerint, hanem magának az országnak a saját törvényei szerint uralkodjék és kormányozzon. Ebből pedig vitathatatlanul következett, hogy az ország szabadságának sérthetlenségét, a saját törvényei szerinti kormányzást nem adta fel, és így alkotmányos önállóságát semmilyen másik országnak nem engedte át.”²⁵

Mindezen érvek alapján azt gondolom, hogy a Pragmatica Sanctiot törvényként fogadták el, a korban szokásos és megfelelő eljárásban, emellett nem változtatlanul emelték át, hanem kikötöttek olyan elemeket, amelyek az 1713-as osztrák határozatban nem jelentek meg. Ezekből következik, hogy ebben a kérdésben Deáknak volt igaza. A könyv ezen fejezete az 1865-67. évi törvényhozás alapjává vált, emellett a Pragmatica Sanctio első magyarizációjának is tekinthető, mert átfogó képet nyújt közjogi megközelítésből a törvény fontosságát illetően. A legfontosabb deáki gondolat ebben a fejezetben azonban az volt, hogy semmilyen csorbított Magyarországi állami szuverenitását a Pragmatica Sanctio elfogadása.

ÖSSZEZÉS

A Pragmatica Sanctio és az akörüli vita Lustkandl és Deák érvein keresztül egy olyan tudományos disputát tár elénk, amelynek során a Magyarország szuverenitásának kérdésköre kerül reflektorfénybe. Záró gondolatként szeretném újra felvillantani a művekben megjelenő legfontosabb problémát. Százötven év után van-e létjogosultsága a Pragmatica Sanctio alapján megkérdőjelezni Magyarország szuverenitását? Lustkandl a vita során olyan intézmények minőségét kérdőjelezte meg, amikről mind az egyetemi mind a magasabb szintű tudományos körökben általános közmegegyezés van. A Pragmatica Sanctio kapcsán fel sem merül senkiben, hogy az nem törvényként lett elfogadva, azonban Lustkandl olyan védhető érvek mentén tárgyalta ezt a kérdését, hogy az mindenki számára továbbgondolásra érdemes. Deák a művével újfajta nézőpontba helyezte a törvényt, mert feltárta a különbségeket és hasonlóságokat az osztrák változathoz képest. Részletesen kifejtette azokat a feltételeket, amikbe az uralkodónak bele kellett egyeznie ahhoz, hogy az 1723-as törvény létrejöhesse. Lustkandl legfontosabb érve, mely szerint Magyarország elvesztette szuverenitását, megcáfolásra került azáltal, hogy a rendek önként mondtak le bizonyos jogaikról például a szabad választás jogáról, azért, hogy az ország ne semmisüljön meg egy lehetséges török támadás esetén. Mindkét fél igyekezett kompromisszumokat kötni, így nem jelenthető ki az sem, hogy az uralkodó rákényszerítette volna akarát a rendekre. Általánosan elmondható, hogy mind az uralkodó, mind a rendek számára előnyös megállapodás született.

A tények megismerése után joggal merülhet fel mindenkiben a kérdés, vajon ez a vita csak egy jogilag megalapozatlan politikai támadás volt? Lustkandl tényleg a saját álláspontját képviselte, vagy csak hatalmi nyomásra készítette el ezt a könyvet? A műben fellelhető hibák egy egyetemi professzortól szokatlanok, ami felveti a szándékosság gyanúját is. Lustkandl a többi művével kivívta magának a szakma elismerését, hiszen azok jól megfontolt és érvekkel alátámasztott gondolatokat tartalmaztak. A Staatsrecht című vitatott munkájában ennek az ellentétje rajzolódott ki számomra. Ezen érvekre alapozva gondolom azt, hogy Lustkandlt politikai motiváció vezérelhette és hatalmi befolyás alatt írhatta könyvét, azonban ezt a véleményemet sem megerősítő, sem cáfoló szakirodalmi forrást nem találtam, ezért szeretném az olvasókra bízni, hogy milyen álláspontot képviselnek.

Érdemes megemlíteni egy másik, sokkal kevésbé ismert vitát az 1910-es évekből, ami szintén egy osztrák és egy magyar tudós között zajlott le, ez volt a Bernatzik–Marczali vita. 1915-ben jelent meg Edmund Bernatzik jogtudós könyve a „Neues über die Pragmatische Sanction”²⁶, amely sokat hivatkozott a Deák–Lustkandl vita érveire. Marczali Henrik, egyetemi tanár ugyanebben az évben közölt válasza a Budapesti Szemle folyóiratban „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban” címmel. Bernatzik ebben a vitában hosszasan kifejti, miért nem szerződés a Pragmatica Sanctio és milyen rendelkezések hiányoznak belőle. Marczali a saját

²⁵ MÁTHÉ Gábor: Szent Szövetség – magyar közjogi formula – kettős monarchia” in *Pro publico bono -Magyar közigazgatás*, 2015/2. szám, 7-8.

²⁶ Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction*, 1915, Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Bécs.

gondolatait így összegezte: „A két örökösödési törvény különbözik, de nem oly lényegesen, mint hitték. A törvény nem szerződés, de köti a királyt is. El van ismervé továbbá, hogy Magyarország, ellentétben az örökös tartományokkal, nem patrimoniális birtok. El kell ismerni, hogy a magyar „Landtaggal” mégis másképp kellett bánni, mint az örökös tartományok gyűléseivel.”²⁷ Mindezekből tisztán látszik mekkora hatással volt a Deák–Lustkandl vita a jogtudomány művelőire és Lustkandl egyedülálló nézetei még fél évszázad múltán is részét képezték a Pragmatica Sanctio kutatásának, értelmezésének.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] BEKSICS Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk* 1903, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- [2.] Edmund BERNATZIK: *Neues über die pragmatische Sanction, 1915, Oesterreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Bécs.*
- [3.] CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*, 1917, Atheneum Kiadó, Budapest.
- [4.] DEÁK Ágnes: Kiegyenlítési program-kovácsaink, in *Századok*, 2005 /721. szám.
- [5.] DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Vencel munkájára: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht, a magyar közjogtörténelmének szempontjából* (1865, A Budapesti Szemle, Pest.
- [6.] ERDÉLYI László: *Volt-e Magyarországon szabad királyválasztás?* 1926, Szeged.
- [7.] FERENCZY Zoltán: *Báró Eötvös József* 1903, Magyar Történelmi Társaság, Budapest.
- [8.] FRIDECZKY Frigyes: Deák Ferenc - válogatott politikai írások és beszédek, in *Valóság*, 2002/1. szám.
- [9.] GALÁNTAI József: Osztrák-magyar egyezkedés, in *Századok*, 1967/ 6. szám, 1276.
- [10.] Wenzel LUSTKANDL: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht: zur Lösung der Verfassungsfrage*, 1863, Wilhelm Braumüller, Bécs.
- [11.] MARCZALI Henrik: A Pragmatica Sanctio új megvilágításban, in *Budapesti Szemle*, 1915/467. szám.
- [12.] MÁTHÉ Gábor: A köztörténelmi alapok folytonossága, in *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. szám.
- [13.] MÁTHÉ Gábor: Közjogi argumentáció, Gondolatok a Deák–Lustkandl vitához, in *Jogtörténelmi Szemle*, 2007/3. szám.
- [14.] MÁTHÉ Gábor: Szent Szövetség – magyar közjogi formula – kettős monarchia” in *Pro publico bono - Magyar közigazgatás*, 2015/2. szám.
- [15.] MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történelmi alkotmány, in *Századok*, 2023/3.
- [16.] SALAMON Ferenc: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története 1866, Ráth Mór*,
- [17.] SZEKFI Gyula: A közjogi kompromisszum, in *Magyar történet* 1935, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

---

²⁷ MARCZALI Henrik: A Pragmatica Sanctio új megvilágításban, in *Budapesti Szemle*, 1915/467. szám, 193.